

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
«__» _____ 2018 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ**

ОКР «бакалавр»

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Напрямок підготовки: 6.020302 Історія

Факультет: історичний

2018–2019 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія і методика правового виховання» для студентів спеціальності 6.020302 Історія

Розробник: Нефьодов Дмитро Валерійович, в. о. доцента кафедри історії, кандидат історичних наук _____ (Нефьодов Д. В.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № 1 від 27 серпня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ (Ніколаєв І. Є.)

28 серпня 2018 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0203 Гуманітарні науки	Нормативна/ Варіативна	
	Напрямок підготовки 6.020302 Історія*.		
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат	Спеціальність (професійне спрямування): 6.020302. Історія*	<i>Рік підготовки:</i>	
		4-й	
Загальна кількість годин – 90		<i>Семестр</i>	
		8-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	<i>Лекції</i>	
		8	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		12	
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
70			
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання: 20 год. – аудиторні заняття, 70 год. – самостійна робота.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: формування професійного світогляду студентів, як носіїв зразків правової поведінки.

Завдання дисципліни:

- забезпечити усвідомлення студентами сутності, змісту й функцій правового виховання, його місця у формуванні правової культури та правосвідомості громадян України, важливої ролі в побудові правової держави;
- формування й розвиток у студентів сучасного системного правового світогляду;
- ознайомлення студентів з вітчизняними та зарубіжними зразками та особливостями правового виховання;
- оволодіння студентами системою знань про форми, методи та принципи правового виховання з метою їх практичного застосування у професійній діяльності;
- виховання у студентів високих моральних якостей та стандартів правової поведінки, оснований на загальнолюдських та національних цінностях, почутті відповідальності за виконання професійного обов'язку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- головні проблеми правового виховання та основні філософські підходи до їх розуміння;
- зарубіжні та вітчизняні моделі правового виховання;
- структуру правового виховання та етапи правовиховної роботи з метою їх застосування у професійній діяльності;
- особливості впливу правового виховання на формування демократичної правосвідомості та правової культури громадян України;
- специфіку форм та засобів правового виховання у правоохоронних і судових органах України;
- основні напрямки та шляхи розвитку правового виховання як важливого засобу реалізації принципу верховенства права.

вміти:

- самостійно аналізувати явища і процеси в системі «людина–право» в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням трансформацій, що відбуваються у світі й країні;
- критично оцінювати соціальні, правові, політичні, економічні, культурні й соціально-психологічні явища та процеси в Україні з точки зору утвердження принципів правової держави;
- формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати свою світоглядну та громадську позицію, бути зразком правової поведінки;
- володіти методикою правового виховання та розуміти особливості її застосування у професійній діяльності.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I Загальнопредметні, що передбачають набуття і розвиток здатності:

- самостійно здобувати нові знання із різних джерел, працювати з різними джерелами інформації;
- виділяти головне, суттєве при відбиранні та структуруванні навчального матеріалу з предмету;
- формувати позитивну мотивацію навчально-пізнавальної діяльності, активності й самостійності учнів;
- дотримуватись у процесі навчання принципу системності, систематичності й послідовності;
- доступно викладати навчальний матеріал за допомогою чіткої наукової аргументації, продуманої розповіді за інформаційними питаннями теми, використовуючи зручний та інформативний ілюстративний матеріал, сучасні засоби навчання;
- володіти основами сучасних інформаційно-комунікативних технологій;
- постійно підвищувати рівень особистої культури та фахової майстерності.

II Фахові, які передбачають:

- вміння застосовувати одержані знання з правового виховання в педагогічній діяльності, при викладанні правничих дисциплін; для оцінки проблем професійного, суспільного та особистого життя;
- розвиток у молоді ціннісного ставлення до сучасних прав і свобод людини і громадянина, вміння їх реалізувати в різних сферах життя, застосовуючи чинне законодавство; виховання поваги до законності та правопорядку;
- розвиток в учнів вміння алгоритму розв'язання правових ситуацій та юридичних задач. Аналізувати та вміти самостійно оцінювати зміст конкретних нормативно-правових актів;
- знати правові та етичні норми у сфері професійної діяльності;
- здатність організовувати сучасні форми правового навчання та виховання в позакласний та позашкільний час;

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Тема 1.

Предмет, поняття, функції та структура правового виховання.

Тема 2.

Організаційно-управлінські основи правового виховання та його роль у формуванні демократичної правосвідомості та правової культури.

Кредит 2.**ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ****Тема 3.**

Правове виховання в західних країнах та у країнах Сходу.

Тема 4.

Історичні традиції правового виховання в Україні.

Кредит 3.**ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ****Тема 5.**

Правове виховання та державотворення в Україні.

Тема 6.

Деформації правової культури і правосвідомості та роль правового виховання в їх подоланні.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усьог о	у тому числі				
		л	П	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ						
Тема 1. Предмет, поняття, функції та структура правового виховання	15	1	2			12
Тема 2. Організаційно-управлінські основи правового виховання та його роль у формуванні демократичної правосвідомості та правової культури	15	1	2			12
Кредит 2. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ						
Тема 3. Правове виховання в західних країнах та у країнах Сходу	15	2	2			11
Тема 4. Історичні традиції правового виховання в Україні	15	2	2			11
Кредит 3. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ						
Тема 5. Правове виховання та державотворення в Україні	15	1	2			12
Тема 6. Деформації правової культури і правосвідомості та роль правового виховання в їх подоланні	15	1	2			12
Усього годин:	90	8	12			70

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ	
1.	Тема 1. Предмет, поняття, функції та структура правового виховання	2
2.	Тема 2. Організаційно-управлінські основи правового виховання та його роль у формуванні демократичної правосвідомості та правової культури	2
	Кредит 2. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ	
3.	Тема 3. Правове виховання в західних країнах та у країнах Сходу	2
4.	Тема 4. Історичні традиції правового виховання в Україні	2
	Кредит 3. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	
5.	Тема 5. Правове виховання та державотворення в Україні	2
6.	Тема 6. Деформації правової культури і правосвідомості та роль правового виховання в їх подоланні	2
	Разом:	12

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Кредит 1. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ	
1.	Тема 1. Предмет, поняття, функції та структура правового виховання	12
2.	Тема 2. Організаційно-управлінські основи правового виховання та його роль у формуванні демократичної правосвідомості та правової культури	12
	Кредит 2. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ	
3.	Тема 3. Правове виховання в західних країнах та у країнах Сходу	11
4.	Тема 4. Історичні традиції правового виховання в Україні	11
	Кредит 3. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	
5.	Тема 5. Правове виховання та державотворення в Україні	12
6.	Тема 6. Деформації правової культури і правосвідомості та роль правового виховання в їх подоланні	12
	Разом:	70

**7. Індивідуальне навчально-дослідне завдання –
написати реферат та провести його творчу презентацію на одну із
запропонованих тем:**

1. Система організації та управління правовим вихованням у сучасному суспільстві. Об'єкт і суб'єкти
2. правового виховання.
3. Основні етапи та напрямки формування правосвідомості й правової культури: загальна характеристика.
4. Організація правового виховання в сучасному суспільстві: проблеми та основні завдання.
5. Інформаційне забезпечення правового виховання та його основні завдання.
6. Основні напрямки правового виховання у США.
7. Світоглядні засади правового виховання в Європі.
8. Особливості громадянсько-правового виховання в системі освіти Франції.
9. Основні чинники правового виховання у країнах Далекого Сходу.
10. Морально-етичні засади конфуціанства та їх вплив на правові традиції Сходу.
11. Джерела, характер і основні причини правової політики в арабських країнах.
12. Особливості ісламського типу правового виховання, його підґрунтя та наслідки.
13. Особливості правового виховання у культурі Київської Русі.
14. Історичні традиції правового виховання на теренах України у XVI–XVIII ст.
15. Правове виховання в Україні у XIX–XX ст.
16. Особливості організації правового виховання в СРСР: методи та функції.
17. Роль засобів масової інформації у правовому вихованні в СРСР.
18. Недоліки та переваги організації правового виховання в СРСР.
19. Напрямки впливу правового виховання на державотворчі процеси в сучасній Україні.
20. Взаємообумовленість державотворення та правового виховання в сучасній Україні.
21. Правова особистість як мета правового виховання та суб'єкт державотворення.
22. Правова освіта та її вплив на державотворчі процеси.
23. Національна ідея як світоглядне підґрунтя розвитку державності та правового виховання в Україні.
24. Вплив глобалізації та євроінтеграції на розвиток правового виховання й державотворення в Україні.
25. Сутність та причини виникнення деформацій правової культури й правосвідомості в українському суспільстві.

26. Види деформацій правової культури та правосвідомості. Основні девіації правової поведінки молоді.
27. Напрямки подолання деформацій правової культури та правосвідомості в українському суспільстві.
28. Цінності та традиції як світоглядна основа правового виховання.
29. Основні завдання правового виховання в сучасній Україні.
30. Роль засобів масової комунікації у процесі правового виховання в українському суспільстві.

8. Методи навчання

Дисципліна передбачає використання *традиційних, активних та інтерактивних методів* навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші).

З-поміж традиційних методів використовуються:

1). *пояснювально-ілюстративний метод* – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник в «готовому» вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації.

2). *метод проблемного викладу* – використовуючи різноманітні джерела й засоби, викладач, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання.

3). *частково-пошуковий, або евристичний, метод* – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється викладачем або самими студентами на основі роботи над програмами і навчальними посібниками. Найчастіше застосовується на семінарах.

4). *дослідницький метод* – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно.

Серед активних методів використовуються такі:

1). *практичні вправи*, у процесі виконання яких студенти моделюють свої дії у різних навчальних і виховних ситуаціях майбутньої професійної діяльності;

2). *аналіз конкретних ситуацій* як індивідуально, так і в малих навчальних групах (6-8 осіб), у ході розбору яких студенти не тільки вчаться формулювати проблеми й ухвалювати рішення щодо них, але й виробляють

ряд важливих навичок в області міжособистісної комунікації, групової роботи й лідерства;

3). *робота в малих навчальних групах*, у ході якої студенти виконують практичні вправи, розбирають конкретні ситуації, готують групові проекти й беруть участь у ділових іграх; така робота допомагає студентам освоювати рольову поведінку, учитися ефективному спілкуванню й обміну досвідом, виробляти лідерські якості.

Крім того вивчення курсу базується на використанні *комунікативних методів*, що охоплюють методи й процедури контакту студента з безпосереднім джерелом знань (викладачем методики, вчителем етики, керівником педпрактики та ін.).

Комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві методики, вчителю етики (студент лише фіксує зміст лекції, протоколює дії вчителя й учнів тощо); в активних методах ініціатива належить студентові, який активно контактує з викладачем методики, вчителем етики (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри)).

Активно використовуються *текстологічні методи*, що включають методи набуття знань із фахових документів (навчальних планів і програм, методичних листів МОН України тощо) і фахової літератури (монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-методичних статей тощо).

9. Методи контролю

Оцінювання теоретичних знань та практичних навичок студентів протягом навчального семестру відбувається за результатами усних відповідей на практичних заняттях, тестування, письмового опитування, перевірки індивідуальних завдань та самостійної роботи, обговорення рефератів тощо.

Робоча програма передбачає застосування 3-х форм контролю знань студентів:

Форма поточного контролю – усне опитування, тестування на практичних заняттях, виконання індивідуальних завдань.

Періодична форма контролю – виконання модульних контрольних робіт, розробка проектів, творчі роботи.

Форма підсумкового контролю – залік для студентів денної форми навчання на основі суми балів набраних за кожний модуль та іспит для студентів заочників.

Студенти виконують навчальну програму з дисципліни як в аудиторії, так і поза аудиторією: відповідають на тести з тем курсу, виконують практичні завдання, готуються до семінарських занять, обговорюють конкретні ситуації, виконують завдання для самостійної роботи – кожне з них оцінюється за відповідними критеріями у балах. Максимальна сума балів

– 300. Діагностика знань здійснюється за бальною системою, яка послідовно переводить бали у звичайну оцінку.

Поточний, контроль здійснюється у вигляді опитування, виконання індивідуального або колективного завдання та їх захисту. Модульний (рубіжний) контроль передбачає виконання контрольної роботи, підсумковий - здачу іспиту.

Критеріями оцінки є:

<p><u>при усних відповідях:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • повнота розкриття питання; • логіка викладання, культура мови; • емоційність та переконаність; • використання основної та додаткової літератури; • аналітичні міркування, вміння роботи порівняння, висновки. 	<p><u>при виконанні письмових завдань:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • повнота розкриття питання; • цілісність, системність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки; • акуратність оформлення письмової роботи.
---	---

На семінарському занятті оцінюються:

- усні відповіді студентів;
- участь в обговоренні дискусійних питань;
- участь у ділових, рольових іграх та їх обговоренні;
- аналіз ситуаційних завдань та вміння доведення власної думки;
- презентації фрагментів уроків;
- підібрана інформація щодо прикладів зі педагогічної практики, новин вітчизняної/зарубіжної методики;
- реферативні виступи, усні повідомлення тощо.

Норми оцінювання усних відповідей

- 5 балів – студент самостійно створює оригінальну за думкою відповідь, аналізує різні погляди на поставлену проблему, добирає переконливі аргументи, висловлює власну думку, відповідь повна, змістовна, характеризується багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.
- 4-3 бали – студент самостійно будує послідовну, повну, логічно викладену думку, розкриває суть проблеми, висловлює головну думку, вдало добирає лексичні засоби, однак припускається окремих недоліків (відсутність прикладів, належної аргументації тощо).
- 2-1 бали – за обсягом відповідь становить менше половини норми, пропуск положень, важливих для розуміння думки; лексика і граматична будова збіднені.
- 0 балів – неготовність до практичного заняття.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота		Семінарські заняття	Самостійна робота	Контрольна робота	Загальна кількість балів
Кредит 1	T1	10	30	30	300
	T2	10	30		
Кредит 2	T3	10	30		
	T4	10	30		
Кредит 3	T5	10	30	30	
	T6	10	30		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

11. Методичне забезпечення

Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Теорія і методика правового виховання» (автор-розробник Нефьодов Д. В.).

12. Рекомендована література

1. Абрамов В. І. Духовність суспільства : методологія системного вивчення / В. І. Абрамов. – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2004. – 235 с.
2. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гьофе. – К. : Альтерпрес, 2003. – 264 с.
3. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К. : Основи, 2000. – 519 с.
4. Драгоманов М. П. Вибране / М. П. Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – 685 с.
5. Ильин И. А. О сущности правосознания: соч. : [в 2 т. – Т. 1.] / И. А. Ильин. – М. : Медиум, 1993. – С. 73-300.
6. Кавалеров А. І. Молодіжне середовище в його девіантному вимірі / А. І. Кавалеров, В. О. Довгополюк, А. А. Кавалеров. – О. : Астропринт, 2005. – 127 с.
7. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: моногр. / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – 288 с.

8. Кант И. Метафизические начала учения о праве: соч. Т. 4. – Ч. 2 / И. Кант. – М. : Мысль, 1964. – 544 с.
9. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право / Б. А. Кистяковский. – М. : Изд-во М. и Ф. Сабашниковых, 1916. – 704 с.
10. Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К. : Абріс, 1996. – 512 с.
11. Коваленко Н. Ю. Форми правового виховання студентів / Н. Ю. Коваленко // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 56-63.
12. Макиавелли Н. Государь. / Н. Макиавелли. – М. : Планета, 1990. – 79 с.
13. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: [вибр. пр.: статті, аналіт. огляди, переклади (2003 – 2010)] / С. І. Максимов. – Х. : Право, 2010. – 336 с.
14. Нісімчук К. Технології виховання: морально-етичний аспект: моногр. / К. Нісімчук, А. Нісімчук. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 180 с.
15. Новгородцев П. И. Сочинения / П. И. Новгородцев. – М. : Раритет, 1995. – 448 с.
16. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : моногр. / за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Луговий – К. : Пед. думка, 2008. – 254 с.
17. Пасько І. Т. Громадянське суспільство і національна ідея : (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси) / І. Т. Пасько, Я. І. Пасько. – Донецьк : ЦГО НАН України, Укрцентр, 1999. – 289 с.
18. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : моногр. / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – Х. : Право, 2007. – 248 с.
19. Правове виховання в сучасній Україні: моногр. / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
20. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: моногр. / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 358 с.
21. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: кол. моногр. / відп. ред. В. С. Бігун. – К. : [б. в.], 2009. – 316 с.
22. Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х. : [б. в.], 2004. – 360 с.
23. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К. : Дух і літера, 2002. – 218 с.
24. Роулз Дж. Теория справедливости / Дж. Роулз. – Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т. 1995. – 535 с.
25. Соловьев В. С. Оправдание добра: соч. В 2 т. / В. С. Соловьев. – М. : Мысль, 1988. – Т. 1. – С. 441-462, 420-425.
26. Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х. : Прапор, 2006. – 432 с.
27. Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – 511 с.

28. Фуллер Л. Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К. : Сфера, 1999. – 232 с.
29. Харт Х.-Л.-А. Концепція права: пер. з англ. / Х.-Л.-А. Харт. – К. : Сфера, 1998. – 231 с.
30. Хеффе О. Политика, право, справедливость: основоположения критической философии права: пер. с нем. / О. Хеффе. – М. : Мысль, 1994. – 682 с.